

TÉMA 3: Átalakulási folyamatok

Tanítási és tanulási segédanyagok

Transznacionális átalakulás

Európa és a piac - kapitalizmus és etika

Ute Ackermann-Boeros

Az Európában élő emberek az elmúlt két évszázadban nagy szocio-ökonómiai transzformációs folyamatokat éltek át. Pár évtizede új globális dimenziójú folyamat kezdődött, amelynek az emberek tevékeny résztvevői, de részben szenvedő alanyai is.

A következőkben megpróbáljuk ennek a folyamatnak a jellemzőit kidolgozni az iskolai oktatásban a 11.-13. évfolyamra (A-Level) vonatkozóan.

A tanári és tanulási segédletek a következőket tartalmazzák:

1. Előzetes didaktikai megfontolásokat
Azokat a célokat, amelyeket az oktatásnak el kell érnie
Vagy olyan kulcsfontosságú kérdéseket, amelyek válaszra várnak.
2. Módszertani és instrumentális célokat
3. Az oktatás szervezetét
4. Definíciókat és magyarázatokat
5. Bibliográfiát

A mellékelt kapcsolódó anyagok között a következők találhatóak

- munkalapok és
- forrásszövegek publikációkból és az internetről.

1. Didaktikai megfontolások Célok vagy kulcsfontosságú kérdések

- Értéket jelent a piac önmagában?
- Vannak határai a piaci erőknek?
- Tulajdonképpen gátlástalan kapitalizmus (Manchester-kapitalizmus)-e a globalizáció?
- Helyes-e a nyereség privatizációja és az ezáltal keletkező költségeknek az államra, azaz a polgárokra hárítása?

2. Módszertani és instrumentális célok

- szövegértés
- elemző képesség
- érvelési képesség
- az együttérzési képesség erősítése
- a felismerések bemutatása
- nagy hangsúlyt fektetünk a szóbeli vitákra és az egyéni kutatásokra

3. Szervezési kérdések

- A tanulók megvizsgálják a mellékelt anyagokat és – igény szerint – az internetről további információkat hívnak le.
- Ennek során a megadott munkalapokat követik (lásd a Tt 303/1 anyaggyűjteményt)
- a tanulók őrizték meg az egyes feladatokhoz kapcsolódó fontos idézeteket és jegyzeteket, amennyiben azok szükségesek a lezáró prezentációhoz

3.1 1. óra

A definíciók PowerPoint segítségével vagy a táblán kerülnek prezentálásra (amennyiben rendelkezésre áll, akkor aktív-táblán), illetve írásvetítővel. Ezek a rövid információk mindig álljanak rendelkezésre a későbbi felhasználásra.

Az anyagok gyűjtésére és vizsgálatára az osztályt csoportokra osztjuk (négy tanuló / csoport), mindegyik csoport megjelöl egy személyt, aki az ismereteket az osztály számára prezentálja.

A csoport által kijelölt személy a következőket adja elő:

- bevezetés a feladathoz 1 (Tt 303/1)
 - emlékeztető a Laissez-faire-liberalizmussal kapcsolatos ismeretekre
 - a tanulók megválaszolják az a) és b) kérdéseket
 - prezentálják az ismereteket az osztályban
- 2 feladat (Tt 303/1)
 - A marxista nézetekkel kapcsolatos ismeretek prezentálása a táblán
 - Az a) kérdés csoportokban kerül feldolgozásra
- Házi feladat
 - A marxista gondolkodás háttereit meg kell vizsgálni.
 - Újságokban és internetes cikkekben lehet információkat gyűjteni, pl. szociális tiltakozásokról Franciaországban

3.2 2. óra

- A tanulók beszámolnak a franciaországi szociális tiltakozásokról gyűjtött ismereteikről
- Amennyiben az osztályteremben van internet-kapcsolat, akkor bemutathatjuk a következő weboldalról letölthető videofilmet:
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/4897898.stm>
- A 3. a), b) és c) feladatokat partnermunkában hajtjuk végre, melynek során egy tanuló képviseli a tüntetők érveit, egy másik pedig a kormányzat terveit érintő érveket
- Házi feladatok
 - A Peugeot cég terveinek vizsgálata Angliában, az üzemek bezárására vonatkozóan
 - keressünk más vállalatokat, akik áthelyezik termelőüzemeiket.

3.3 3. óra

- A tanulók beszámolnak vizsgálataik eredményeiről.
- A 4. feladat partnermunkában kerül kidolgozásra (Tt 303/1)

- A 4a) és b) kérdéseket az óra keretében lehet megválaszolni és bemutatni az osztálynak.
- A 4c) kérdés megválaszolása több időt vesz igénybe, ezért az osztályban kezdetjük el és otthon fejezzük be.
- Ezt a feladatot csoportokra osztva vagy egyénileg lehet feldolgozni.
- Az érveket rögzítsük, melynek során a tanulók további szempontokat gyűjthetnek az internetről érvelésük alátámasztására.

3.4 4. óra

- A 4. feladat felismeréseinek előadása az osztályban.
- Az 5 feladatot/kérdést ismét 4 tanuló dolgozza ki.
- Ezután következik a csoport által kijelölt tanulók beszámolója
 - Magyarázd el, mit értünk jóléti állam alatt, használd a „Definíciók és magyarázatok”c. fejezet információit.
 - magyarázd el a szolidaritás elvét (vagy értékét).
 - Dolgozzátok ki a 6a) kérdést. A tanulók elolvassák a szövegeket és összefoglalják a szerző (vagy egyéb források) fő érveit. Mely érvek szólnak a jóléti állam mellett és melyek ellene?
 - Mi a tanulók véleménye a jóléti állam elvéről (vagy a szolidaritás besorolásáról egy értékskálán?)

3.5 5. óra

- A 7. feladat/kérdés csoportokban kerül kidolgozásra, az érvek és ellenérvek felsorolásra kerülnek az osztály előtt. Az érvek szükségesek lesznek a 9. feladathoz is szükségesek lesznek.
- A 8. kérdés/feladat az osztály előtt kerül megvitatásra.

3.6 6. óra

- A tanulók válasszanak ki egy kérdést a 9. feladatban és prezentálják válaszaikat írásos formában (pl. fólián vagy PowerPoint segítségével).
- Ennek során hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az alátámasztó információkat és anyagokat mellékeljük az érveléshez.
- Ilyen anyagok lehetnek például: képek, karikatúrák, statisztikák, grafikák, újságcikkek vagy internetes cikkek.
- A tanulók prezentációi a következő rendben történjenek:
 - Bevezetés
 - Fő rész érvekkel és forrásokkal
 - végkövetkeztetések

4. Definíciók és magyarázatok

- Piac: olyan hely, ahol a vevők és eladók információkat cserélnek és/vagy ahol árucseré történik. A piac a tulajdonjoggal együtt az áru- és információcsere egyik legfontosabb színtere.

A gazdaságelméletben a piac léte a kapitalizmus előfeltétele és egyben fontos alkotórésze.

A piac különböző formákban jelenhet meg, pl. tényleges piacként a városközpontban, ahol eladó és vevő egymással találkozik, vagy „virtuális” piacként, pl. az interneten.

- Kapitalizmus: általában egy ökonómiai vagy szocioökonómiai rendszert értünk alatta, amelyben a termelőeszközök nagy részben magánkézben vannak. A termelőeszközök a nyereség maximálása céljával munkások vagy alkalmazottak által kerülnek alkalmazásra.

A pénz fontos eszköz az áruk, szolgáltatások és a munka nagy részben szabad piacokon történő cseréjéhez. A befektetésekről a tulajdonosok döntenek. Az áruk termelését és szétosztását egymással konkuráló cégek végzik, amelyek saját érdekükben cselekszenek. Bár a fejlett országok többsége kapitalistának számít, van köztük néhány „vegyes gazdaságú”, ahol a termelőeszközök egy része állami kézben van és az állam is végrehajt befektetéseket.

- **Szabad piac:** a piac „idealizált” modelljét értjük alatta, amelynek során az áruk és szolgáltatások cseréje minden kényszertől és ellenőrzéstől mentesen történik. Az államnak igazából csupán „éjjeliőr” szerepe van, amely biztosítja a magántulajdont és a forrásokat, a szabad információcserét, valamint az intellektuális tulajdon biztonságát és a cégek létét.
- **Globalizáció:** a technológiai, gazdasági, politikai és kulturális csere egész világra kiterjedő rendszerét értjük alatta. Ezt a modern kommunikációs és szállítóeszközök, az infrastruktúra valamint a határok megnyitása teszi lehetővé a nemzetközi kereskedelemben és pénzforgalomban. A fogalom vonatkozik az egyre szorosabbá váló kapcsolatokra és együttműködésre a gazdasági, politikai és kulturális szinteken is. Bár ezek a kapcsolatok globális szinten nem újak, de minden eddiginél átfogóbbak lesznek.

A kapitalizmus története

A 18. és 19. században Európában megtörtént a kereskedelmi korlátozások fokozatos csökkentése. Különösen vonatkozott ez a termelésre és a munkára, a nem egységes súly- és mértékegységek alkalmazására, a vállalat alapítások korlátozására és a kereskedelemre vonatkozó privilégiumok korlátozására.

Ez a fejlődés két újonnan kialakult elvre épült:

- A jogi elv azt irányozta elő, hogy csak a jog szerinti tulajdonosok illetve, azok, aki a tulajdonjogot gyakorolják, legyenek abban a helyzetben, hogy tulajdonukból a legtöbbet hozhassák ki gazdaságilag. Ennek az alapelvnek szerepelnie kell minden állam tulajdonjogi szabályozásában.
- A másik elv a Laissez-faire-gazdasági politikai tana volt. Eszerint az állam mindenfajta beavatkozása a gazdaságba jogtalan. Egy népgazdaság akkor működik legjobban, ha az állam defenzív szerepet vállal, ami garantálja a szabad piac súrlódásmentes működését.

A kapitalizmus elméleti alapjának további fontos változása a kései 19. században kezdődött. Ezt a fázist a vállalatok és a pénzügy expanziója jellemezte, valamint a termékek és a piac globalizációja, illetve az a növekvő igény, hogy kihasználásra kerüljön a pénzügyi szektorok gazdasági kapacitása, amely szükséges a gazdasági növekedés biztosításához.

Az államot sokan, főleg a jómódúak eszköznek tekintették, amely arra szolgál, hogy javítsa a gazdasági keretfeltételeket és biztosítsa a piacot, valamint hozzáférést biztosítson a szűkös forrásokhoz. Amennyiben szükséges, ezeket a célokat akár katonai eszközökkel is el kell érni.

A múlt század húszas éveiben ennek a filozófiának prominens képviselője volt Calvin Coolidge amerikai elnök, aki megerősítette, hogy Amerika feladata az üzletkötés („the business of America is business“). Ennek az időszaknak a kritikusai rámutattak a „korporatizmus” jelenségére, míg hívei ragaszkodtak ahhoz, hogy a „Laissez-faire”-elv logikus folytatásáról van szó.

Globalizáció

A globalizáció vagy nemzetköziesedés különböző fejlődési irányokat ír le, amelyek elsősorban a Második Világháború után jelentkeztek. Ezek a fejlődési irányok az áru, a pénz és az emberek nagyobb nemzetközi mobilitását tartalmazzák és a technológia, a szervezetek, a jogrendszerek és az infrastruktúra kiépítésére vonatkoznak, amelyek ezt a mobilitást hivatottak biztosítani. Ennek a globális fejlődésnek a létjogosultsága részben heves vita alatt áll.

Különböző szinteket különböztetünk meg, amelyeken a globalizáció lezajlik.

- Gazdasági szinten
 - A nemzetközi kereskedelem nagyobb mértékben növekszik mint a globális gazdasági növekedés.
 - A nemzetközi tőke áramlásának növekedése, beleértve a külföldről érkező közvetlen befektetéseket is.
 - A nemzetközi egyezmények és szervezetek létrejötte, mint a világkereskedelmi szervezet (WTO) és az OPEC.
 - A globális pénzügyi rendszer fejlődése.
 - A nemzetközi szervezetek, mint a WTO, a WIPO (World Intellectual Property Organisation), az IMF (Nemzetközi Valutaalap), növekvő szerepe, amelyek nemzetközi tranzakciókkal foglalkoznak.
 - A gazdasági praktikák növekedése, mint a termelőüzemek kihelyezése vagy egész termelőüzemek áthelyezése a multinacionális cégeken keresztül.
- Kulturális szinten
 - Növekvő kulturális csere nemzetközi szinten
 - A multikulturális jelenségek kiterjedése, növekvő egyéni hozzáférés a kulturális diverzitáshoz, pl. Hollywoodi és Bollywoodi filmek exportján keresztül. A fejlődés része azonban, hogy az importált kultúra helyettesítheti a helyi kultúrát, ami ismét a kulturális diverzitás csökkenését eredményezi a keveredés vagy alkalmazkodás által. Ennek a fejlődésnek a legfeltűnőbb formája a kultúrák elnyugatosiasodása, de a kínai kultúra terjeszkedése is megfigyelhető.
 - A turizmus és az utazások növekedése.
 - A bevándorlás növekedése beleértve az illegális bevándorlást.
 - A helyi étkezési szokások terjedése, pl. pizza, kínai és indiai/pakisztáni ételek más országokban.
- Más szinteken
 - Globális telekommunikációs hálózat kifejlesztése növekvő határokon átnyúló adatszolgáltatással a modern technológiák segítségével, mint az internet, kommunikációs műholdak és a telefon.
 - Nemzetközileg érvényes szabványok növekedése, pl. a szerzői jog vagy a szabadalmi jog.
 - Univerzálisan érvényes értékek képzése.
 - Nemzetközi bíróságok és egységes nemzetközi jogi normák követelése (pl. a Nemzetközi Bíróság).
 - Gyakran állítják, hogy a terrorizmus is globalizálódik. A globalizálódó terrorizmus jellemzői a harmadik országokban történő merényletek, amelyek nem állnak közvetlen kapcsolatban a terroristák hazájával.

A korlátozások, amelyek a nemzetközi kereskedelmet érintik, a Második Világháború óta nagy mértékben eltörlésre kerültek, például az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) és a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) létrejöttével. A GATT és a WTO a következő kezdeményezéseket indították el:

- A szabad kereskedelem támogatása
 - Az árukra vonatkozóan:
 - A behozatali vámok csökkentése vagy eltörlése; szabad kereskedelmi övezetek létrehozása alacsony behozatali vámokkal vagy behozatali vámok nélkül.
 - A szállítási költségek csökkentése, különösen konténerek alkalmazásával a hajóforgalomban.
 - A tőkére vonatkozóan: a tőkeáramlás ellenőrzésének csökkentése vagy eltörlése
 - Az államon belüli szubvenciók csökkentése, eltörlése vagy harmonizálása
- Az intellektuális tulajdon jogainak korlátozása
 - A szerzői jogok harmonizálása az országok között szigorú korlátozásokkal.
 - Az intellektuális tulajdon jogának transznacionális elismerése (pl. a Kínában engedélyezett szabadalmakat az USA-ban elismerik).

A jóléti állam / szociális állam

A fogalom 1870 óta használatos a németben, bár a terminológiában a „szociális állam” fogalma az elterjedtebb.

A modern jóléti államok fokozatos folyamatban a késői 19. és a 20. század óta fejlődtek ki. A szegények ellátásának korábbi formáitól az általános gondoskodás elvében különböznek. Ebben mindenekelőtt a Bismarck alatt kiépült társadalombiztosítás játszott kiemelkedő szerepet. A szociális állam néhány formája, mint például Skandináviában, az autonóm, kölcsönös ellátás fejlődésére épül. Más formái az állami gondoskodás alapjaira épülnek. A fogalom azonban nem került alkalmazásra valamennyi államra vonatkozóan, amelyek szociális védelmet nyújtanak. T.H. Marshall szociológus a jóléti államot a demokrácia, az állami gondoskodás és a kapitalizmus sajátos ötvözeteként definiálta.

Korai példák a jóléti államra Svédország, Hollandia és Új-Zéland a múlt évszázad 30-as éveiben. Az 1930-as évek gazdasági válságára reagálva számos ország mozdult el a jóléti állam irányába. Az új idők előfutára volt a „bölcstől a koporsóig” szolgáltatás válaszként a világgazdasági válság következtében egyre növekvő szegénységre. A Második Világháború után Európa számos országa építette ki jóléti rendszerét, kiterjesztve a lakosság teljes ellátására..

Érvek a jóléti állam mellett:

- Humanitárius szempont: az emberek ne szenvedjenek szükségtelenül.
- Demokratikus szempont: A legtöbb állam szavazói a szociális biztosítás lépcsőzetes kiépítése mellett szavaztak.
- Etikai szempont: a kölcsönösség (vagy jogos csere) egyetemes erkölcsi értéknek számít. A legtöbb jóléti állam eszerint a példa szerint teremti meg az általános cserét. Az altruizmus (önzetlenség) a legtöbb kultúrában erkölcsi kötelesség. Az adakozás és a szegény embertársak segítése általában összekapcsolódik az erkölccsel.
- Utilitarizmus: Ha a szegényeknek adunk pénzt, az boldogabbá tesz, mintha a gazdagoknak adnánk. Ha a gazdagok pénzt odaadják a szegényeknek az növeli a társadalmi elégedettséget.
- Vallási szempont: a legtöbb nagy világvallás hangsúlyozza a közösség fontosságát az egyénnel szemben. A vallási kötelezettségek tartalmazzák az adakozást és a szolidaritást a rászorulókkal.
- Kölcsönös önérdék: néhány nemzeti rendszer önkéntesen fejlődött a kölcsönös biztosítások növekedése által.
- Gazdasági szempont: A szociális programok számos gazdasági funkciót teljesítenek, ilyen pl. a munkapiac szabályozása.
- Szociális szempont: a szociális programok segítenek abban, hogy az emberek elérjék céljainkat a képzés, család és munka területén.
- A magánszektor kudarca: a jóléti társadalom hívei azzal érvelnek, hogy a magánszektornak a monopóliumok, oligopóliumok és az információk aszimmetrikus eloszlása miatt nem sikerül a szociális célokat és hatékony termelést elérni.

Érvek a jóléti állam ellen:

- Anarchisták: az anarchisták azt gondolják, hogy egyetlen állam és kormányzat sem kívánatos és nincs rá szükség. Érvük az, hogy a jóléti állam az ellenőrzés egy formája és nem az emberszerető beállítottság eredménye.
- Liberálisok: sok liberális azt gondolja, hogy az állami ellenőrzés sérti az egyéni szabadságot. Az egyes polgárt nem szabad arra kötelezni, hogy mások fogyasztását szubvencionálja.
- Konzervatívok: ők azzal érvelnek, hogy a szociális kiadások kedvezőtlen hatással vannak a polgárok magatartására. Ameddig a munkanélküli segély megegyezik a minimálbérrel, addig elősegíti a függőséget és csökkenti a munkakeresést.
- Individualisták: a szociális járulékok csökkentik a tehetős polgárok szabadságát, mert arra kényszerítik őket, hogy mondjanak le gazdagságuk egy részéről mások javára. Ezt az érvelést a liberálisok és konzervatívok egyaránt osztják.

- A szabályozások ellen: a jóléti államot azzal vádolják, hogy nagy ellenőrzést fejt ki a gazdaságra, és ezáltal gyengíti a növekedést, és munkanélküliséget okoz.
- Szabad piac: támogatói azt gondolják, hogy a szabad piac a termelés és a szolgáltatások nagyobb hatékonyságához vezet, mint az állami jóléti programok. Azzal érvelnek, hogy a szociális kiadások drágák és magas adókhoz vezetnek.
- Hayek követői azt gondolják, hogy a kormányzati hivatalok kevésbé képesek ismeretgyűjtésre bizonyos helyzetekre való reagáláskor, mint a magánintézmények.
- Vallási szempont: néhány protestáns (főleg az USA-ban) a jóléti társadalom ellen van. Szerintük a jóléti társadalom kötelezi a polgárokat a nagylelkűségre. Viszont szerintük csak a magánintézményeken keresztül önkéntes adakozás érényes.

Német nyelvből magyarra fordította: *Dr. Katalin Árkossy*

5. Bibliográfia

Bretherton, C., Vogler, J., *The European Union as a Global Actor, London, 1999.*

Gavin, B., *The European Union and Globalisation: Towards Global Democratic Governance, London, 2001*

Legrain, Philippe, *Open World, The Truth about Globalisation, London, 2002.*

Noble, Alexander, *From Rome to Maastricht, The essential guide to the European Union, London, 1996*

Osterhammel, J., Petersson, N.P., *Globalization, A Short Story, Princeton, 2005.*

Sennett, R., *The Culture of the New Capitalism, Yale, 2006.*

Bundesverband deutscher Banken (Hrsg.): *Schönhauser Gespräche – Die Zukunft der Sozialen Marktwirtschaft, Berlin 2005, 131 S.*